

**PRAGMATIC INTERPRETATION OF THE CATEGORY OF
EMPHASIS IN CLASSICAL ARABIC GRAMMAR AND MODERN
ARABIC LINGUISTICS**

Abdurahmon Jamshid o'g'li Xusenov

Master's Student in Linguistics (Arabic Language), Specialty 70230101, Oriental
University

Abstract

This article examines the morphosyntactic, semantic, and pragmatic features of the category of emphasis (al-tawkīd, التوكيد) within the system of dependent constructions in the Arabic language through the perspectives of the classical grammatical tradition (nahw) and contemporary linguistic paradigms. The formal and structural conditions of lexical and semantic emphasis are analyzed, while the scholarly debate between the Basran and Kufan schools regarding the emphasis of indefinite nouns (nakira) is reinterpreted on the basis of informativeness and the principles of Gricean maxims in pragmalinguistics. Furthermore, the meaning of totality and inclusiveness (iḥāṭa) expressed by the emphatic devices kull (كل) and jamī' (جميع) is logically modeled through the concepts of universal quantification ($\forall$ operator) and reinforced universal quantification in formal semantics. The article concludes by demonstrating the methodological value of synthesizing the classical formal-morphological approach with the modern contextual-pragmatic approach for a deeper understanding of classical Arabic texts, particularly the syntax of the Qur'an.

Keywords

Arabic linguistics, dependent constructions (توابع), emphasis (tawkīd), semantic emphasis, lexical emphasis, Basran and Kufan schools, indefinite noun (nakira), informative meaning (فائدة), pragmatics, informativeness, formal semantics, universal quantification ($\forall$), reinforced quantification.

**TA'KID KATEGORIYASINING KLASSIK NAHVDA VA ZAMONAVIY
ARAB TILSHUNOSLIGIDA PRAGMATIK TALQINI**

Xusenov Abdurahmon Jamshid o'g'li

Oriental universiteti 70230101 – Lingvistika (arab tili) mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada arab tili tobe bog'lanish tizimidagi ta'kid (التوكيد) kategoriyasining morfosintaktik, semantik va pragmatik xususiyatlari klassik nahv an'anasi hamda zamonaviy tilshunoslik paradigmatlari kesimida tadqiq etilgan. Maqolada lafziy va ma'naviy ta'kid vositalarining formal-strukturaviy shartlari tahlil qilinib, nakira (noaniq) ismlarni ta'kidlash masalasidagi Basra va Kufa maktablari o'rtasidagi ilmiy bahs pragmalingvistikadagi informativlik hamda Grays ko'rsatmalari (Gricean maxims) prinsiplari asosida qayta talqin qilingan. Shuningdek, kull (كل) va jamiy' (جميع) vositalari ifodalaydigan ihota (qamrab olish) ma'nosi formal semantikadagi universal kvantifikatsiya ($\forall$ operatori) hamda kuchaytirilgan universal kvantifikatsiya terminlari orqali mantiqiy modellashtirilgan. Maqola yakunida klassik formal-morfologik yondashuv bilan zamonaviy kontinual-pragmatik yondashuvlarning sintezi klassik arab matnlari, xususan, Qur'on sintaksisini chuqur anglashdagi metodologik qimmatini asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Arab tilshunosligi, tobe bog'lanish (توابع), ta'kid (توكيد), ma'naviy ta'kid, lafziy ta'kid, Basra va Kufa maktablari, nakira, foydali ma'no (فائدة), pragmatika, informativlik, formal semantika, universal kvantifikatsiya ($\forall$), kuchaytirilgan kvantifikatsiya.

Arab tili tobe bog'lanish (التوابع) tizimida ta'kid (التوكيد) kategoriyasi gapdagi biror bo'lakning ma'nosini kuchaytirish, uni qat'iylashtirish va tinglovchi ongida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan shubhani batamom bartaraf etish vazifasini bajaradi [ص. ٥, ٣٧٢]. Klassik nahv olimlari, xususan, Basra va Kufa tilshunoslik maktablari vakillari ta'kidni tizimli ravishda ikki katta turga ajratganlar: birinchisi – ma'naviy ta'kid (التوكيد) (أجمع) 'ajma', 'amma (عامّة), 'jamiy' (جميع), kull (كل), 'ayn (عين), 'nafs (نفس), bo'lib, u ma'naviy (المعنوي)

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026**

kabi maxsus leksik vositalar orqali reallashadi; ikkinchisi – lafziy ta’kid (التوكيد اللفظي) bo‘lib, u muayyan so‘zning (ism, fe‘l, harf) yoki butun boshli jumlaning o‘zini nutqiy jarayonda takrorlash orqali amalga oshiriladi [۱, ۳۸۸.ص]. Klassik grammatik an’anada har bir vosita uchun qat’iy morfosintaktik shartlar belgilangan bo‘lib, bular sirasiga ta’kidning matbu‘ (المؤكّد) kelishigiga to‘liq ergashishi (e’rob), maxsus izofa shaklining mavjudligi, ta’kidlanmish ismning son va jins ko‘rsatkichlariga mos keluvchi zamir (olmosh) muvofiqligi kiradi; ushbu klassik yondashuvning markazida, shubhasiz, lisoniy shaklning tashqi mantiqiy to‘g‘riligi (formal muvofiqlik) mezonlari turadi [۲, ۴۱۲.ص].

Ushbu lisoniy kategoriya bo‘yicha arab tilshunosligi tarixidagi eng nozik va ko‘p bahslarga sabab bo‘lgan masalalardan biri – nakira (noaniq) ismlarni ma’naviy ta’kid vositalari bilan ta’kidlash imkoniyatidir. Basra maktabi namoyandalari nazdida nakira so‘zni ta’kidlash mutlaqo imkonsiz bo‘lib, bu chuqur mantiqiy ziddlikni keltirib chiqaradi; ularning argumentatsiyasiga ko‘ra, ta’kid kategoriyasi tabiatan muayyanlikni va subyektning aniqligini (ma’rifa bo‘lishini) talab qiladi, chunki mohiyati noma’lum va umumiy bo‘lgan narsani (nakirani) universal qamrov yoki zotiy birlik bilan kuchaytirish uning lingvistik tabiatiga mutloq ziddir [۱, ۳۹۱.ص].

Aksincha, Kufa maktabi olimlari bu masalaga pragmatik va kommunikativ nuqtai nazardan yondashib, chegaralangan ma’no anglatuvchi nakira so‘zlarni (masalan, "bir oy" yoki "bir hafta" kabi boshlanishi va oxiri aniq bo‘lgan muayyan muddatga ega so‘zlarni) ta’kidlashni qat’iy ravishda joiz deb hisoblaganlar [۳, ۲۴۵.ص]. Kufaliklar o‘z qarashlarini tilning fundamental tabiati hisoblangan kommunikativlik va tinglovchi uchun foydali ma’no (فائدة) hosil bo‘lishi prinsipi bilan asoslaganlar; chunki noaniq vaqt birligiga qo‘shilgan ta’kid vositasi tinglovchida tug‘ilishi mumkin bo‘lgan "bu vaqtning aksar qismi nazarda tutilgandir" degan majoziy ehtimolni yo‘qqa chiqaradi va gapning axborot yukini aniqlashtiradi [۴, ۵۱۲.ص]. Ushbu tarixiy bahs, mohiyatan, zamonaviy pragmalingvistikada va diskurs tahlilida matnning yangi, aktual va foydali axborot

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026**

tashishi (informativeness) hamda soʻzlovchining redundantlikdan qochishi haqidagi Grays koʻrsatmalari (Gricean maxims) mezonlariga juda yaqin turadi.

Zamonaviy umumiy tilshunoslikda taʼkid kategoriyasiga doir qarashlar ancha kengayib, u, birinchi navbatda, lisoniy universalialar sirasiga kiruvchi pragmatik kuchaytirish (emphasis/intensification) mexanizmi sifatida qaraladi. Zamonaviy paradigmalarda taʼkid faqat morfologik-leksik vositalar (maxsus taʼkid soʻzlari) bilan cheklanmaydi; balki nutqiy intonatsiya, mantiqiy urgʻu, gapdagi anʼanaviy soʻz tartibining oʻzgarishi (taqdim-taxir/sintaktik inversiya), sintaktik takror va parallelizm kabi diskurs hamda matn darajasidagi konvergent vositalar ham taʼkid doirasiga chuqur integratsiya qilinadi [۵, ۱۴۵. ص]. Bu holat – klassik nahv tizimining muayyan va alohida-alohida birliklarga (morfo-leksik elementlarga) asoslangan diskret tabiati bilan zamonaviy tilshunoslik tizimining lisoniy sathlarni yaxlit olib qaraydigan kontinual (uzluksiz, koʻp qatlamli va situativ kontekstga bogʻliq) tabiati orasidagi fundamental farqning eng yaqqol koʻrinishidir. Ayniqsa diqqatga sazovor va lingvo-falsafiy jihatdan qimmatli jihat – kull (كل) va jamiy (جميع) vositalari orqali ifodalangan ihota (qamrab olish, shumul) maʼnosining zamonaviy formal semantikada (formal semantics) qanday talqin etilishidir. Klassik nahvchilar ushbu soʻzlarni taʼkidlanmish obyektning barcha qismlarini va toʻplamning har bir aʼzosini, hech bir istisno qismni qoldirmasdan, yalpi qamrab olishini bildiruvchi sintaktik vositalar sifatida tasvirlaganlar [۲, ۴۱۵. ص].

Zamonaviy formal semantikada esa ushbu klassik tavsif mantiqiy-matematik asboblardan, aniqrogʻi universal kvantifikatsiya tushunchasi orqali mukammal darajada formallashtiriladi: masalan, arab tilidagi kulluhum (كُلُّهُمْ) strukturasi formal mantiqda "ushbu qatʼiy belgilangan toʻplamdagi har bir aʼzo uchun predikati mutloq toʻgʻri va haqiqiydir" degan mantiqiy tuzilishni ifodalaydi. Klassik nahvchilarning asarlarida keltirilgan kulluhu (كُلُّهُ) dan keyin ajmaʼ (أَجْمَعُ), kulluha (كُلُّهَا) dan keyin jamʼaʼ (جَمْعَاءُ) kabi qoʻshimcha kuchaytiruvchi soʻzlarning ketma-ket, zanjirsimon qoʻllanishini alohida lisoniy qoida sifatida koʻrsatib oʻtishlari esa, zamonaviy semantika nuqtai

nazaridan, kuchaytirilgan universal kvantifikatsiya (intensified universal quantification) hodisasidir; ya'ni bu oddiy nutqdagi distributiv "barchasi" (ba'zan majozan aksariyati ma'nosida ishlatilishi mumkin bo'lgan loose talk holati) bilan mantiqiy tizimdagi "mutlaqo barchasi, hech qanday pragmatik istisnosiz va chekinishlarsiz" o'rtasidagi nozik pragmatik farqning qat'iy grammatik-strukturaviy ifodasidir [ص. ۵۱۵، ۴].

Shunday qilib, arab tili sintaksisidagi ta'kid kategoriyasi bo'yicha klassik va zamonaviy tilshunoslik yondashuvlari mohiyatan bir-birini inkor etmaydi, balki to'ldiradi: klassik nahv ta'kid vositalarining formal-morfologik shartlarini, kelishik tizimidagi o'rnini naqadar nozik va mikroskopik darajada tasnif qilgan bo'lsa, zamonaviy tilshunoslik bu formal vositalarning ortida turgan umumiy pragmatik-mantiqiy mexanizmni – kuchaytirilgan kvantifikatsiya va diskursiv informativlik tamoyili sifatida – keng ko'lamda ochib beradi. Ushbu ikki xil lingvistik yondashuvning metodologik jihatdan uyg'unlashtirilishi klassik arab matnlarini – jumladan, Qur'on matnining lisoniy va uslubiy mo'jizaviyligini (i'jozini) – ham formal-strukturaviy, ham ichki chuqur semantik-mazmuniy jihatdan yanada chuqur va aniq tushunish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. (المصادر والمراجع)سيبويه، أبو بشر عمرو بن عثمان بن قنبر (ت ۱۸۰ هـ). الكتاب. تحقيق: عبد السلام محمد هارون. القاهرة: مكتبة الخانجي، ۱۹۸۸ م. (۵۲۰ صفحة، الجزء الأول)
2. ابن مالك، محمد بن عبد الله الطائي الجبائي (ت ۶۷۲ هـ). الألفية في النحو والصرف (مع شرح ابن عقيل). تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد. القاهرة: دار التراث، ۱۹۸۰ م. (۶۴۰ صفحة).
3. الرضي الاسترأبادي، محمد بن الحسن (ت ۶۸۶ هـ). شرح كافية ابن الحاجب. تحقيق: يوسف حسن عمر. بنغازي: منشورات جامعة قاريونس، ۱۹۷۸ م. (۴۸۰ صفحة، الجزء الثاني).
4. ابن هشام الأنصاري، جمال الدين بن يوسف (ت ۷۶۱ هـ). مغني اللبيب عن كتب الأعراب. تحقيق: د. مازن المبارك ومحمد علي حمد الله. دمشق: دار الفكر، ۱۹۹۲ م. (۸۵۶ صفحة)
5. ...حسان، تمام (ت ۲۰۱۱ م). اللغة العربية: معناها ومبناها. الدار البيضاء: دار الثقافة، ۱۹۷۳ م. (۳۷۲ صفحة)

